

Tinkó Máté

Vera üzenete Borisznak¹

Széljegyzet Déry Tibor Búcsú című novellájának leveléhez

„Nem tudok veled maradni – írta Vera. – A szünet nélküli harc, még azokban a ritka s rövid pillanatokban is, amikor egyedül voltunk, annyira kifárasztott, hogy gyakran azt kívántam, bár az első idegen, az első jöttment az utcáról közénk ugorna, és örökre elválasztana tőled; inkább legyen vége az egésznek, s egyikünk haljon meg, semmint hogy még egyszer az órára kelljen néznem – ő, hogy gyűlölöm azt a kis karkötő órát, pedig az anyámtól kaptam! –, s megállapítanom, hogy egy órát vagy kettőt, vagy hármat késel már, s hogy nemsokára hajnalodik. Nem akarok most vitatkozni azon, hogy igazad van-e vagy nincs, hisz mindent tudsz már, amit mondhatnék, s én is előre tudom, amit felelnél, s ezért is nem személyesen jöttem el, hanem levelet írok, nehogy újra belekeveredjünk a vég nélküli és céltalan beszélgetésekbe. Tehát nem vitatkozni akarok s nem bebizonyítani, hogy becstelenül bántál velem (vagy ha még szeretsz, ostobán), csak megértetni, hogy nem tehetek másképp, mert oly pokolian szenvedem, hogy akármilyen más megoldás jobb, mint a folytatás.”

Déry Tibor két nagyregényének az árnyékában húzódik meg a *Szentől szembe*, ez a harmincas évek elején megírt (de először majd csak 1945-ben kiadott), a berlini munkásmozgalom közvetlen tapasztalatait megörökítő, a konfliktusokat a szerveződő kommunisták nézőpontjából bemutató kisregény-trilógia. Még nem egy társadalmi tabló megalkotásának igényével, ahogy azt a nagyszerű *Befejezetlen mondat*, vagy a jóval későbbi, végül befejezetlenül maradt *Felelet* teszi, noha az ábrázolt világok időben közel esnek egymáshoz – mindegyik szövegteret „átjárja” Hitler és a nácizmus hatalomra jutásának fenyegető szelleme. Pontosabban ez a – szerző szerint is inkább a nagy koncepció előkészületeként értelmezhető – munka épp a döntő németországi választások előtt szakítja meg a történet fonalát.

Bár a történelmi kontextus Déry összes munkájában megkerülhetetlenül jelentős szerepet játszik, én e vonatkozásokat csakis az interperszonális, tehát a baráti és szerelmi viszonyrendszerek ábrázolásának ragyogó stílusú megvalósításában

---

1 Déry Tibor: *Szentől szembe*, Bp., Szépirodalmi, 1977. 179–186.

tudom szemlélni. A hivatkozott három szöveg legszorosabb kapcsolata is ebben áll: egy olyan markáns motívum- és diskurzusrendszer kiépítésében, amely a metaforákban gazdag, összetett idő- és térkezelésű szerkezeten és nyelven keresztül szólaltatja meg a legtöbbször ideológiai elvárásoknak megfelel(tet)ni kész személyeket. Különös eljárás ez: mert hogyan is őrizhetik meg a főhősök saját, legelemibb eredetiségüket, ha – kevés kivétellel – egytől egyig egy magasabb ügy nevében cselekszenek? Csak ha megtalálják azt a módot, amellyel demonstrálni képesek saját személyiségjegyeik utánozhatatlanságát. Az elbeszélő a szárazabb leíró részekhez viszonyítva látványos hangnembeli váltással érzékelteti ezt.

„Úgy képzelem, hogy húsz vagy harminc év múlva – nélküled talán megérem –, ha majd emlékezetembe idézlek, a vonásaid talán már elhomályosodtak, talán már el is felejtetem arcodat, de hallani fogom lépteidet az ajtó mögött. Emlékeim között nincs egyetlen kép – első, legelső találkozásaink kivételével –, amelyen egyedül látnám magunkat; mindig füstben, beszélgető vagy kiabáló emberek között, gyűlésen vagy egy felvonuló menet sorai közt, legjobb esetben kávéházi asztal mellett, és soha nem hallom azt a megnyugtató csendet, amely két egymással élő ember köré szövi magát, és mint egy függöny, eltakarja őket. Éjjel, ha egyedül fekédtam az ágyban, néha az az eszeveszett gondolatom támadt, hogy a többiekkel együtt fogsz hazajönni s azok is, veled együtt ágyunkba fognak fekédni.”

Déry ez idő tájt élénk érdeklődést mutat Proust és Kafka prózapoétikája iránt, e hatások talán a *Befejezetlen mondat*ban érik el majd tetőpontjukat. Ugyanakkor már a levélrészletben is jól kivehető az érdeklődés az emlékezettechnika időstruktúráit fellazító, a színeken, ízeken és szagokon keresztül tájékozódó impresziói iránt (az emlék, mely fogódzókat keres). Megállapítható, hogy amennyire eredetivé válnak Déry hősei a világ széles spektrumú meg- és átélésével, épp ebben az arányban válnak is ki abból a társadalmi világból, amelynek alkotórészei. Az érzékek kiterjesztése mindig egy felfokozott létállapottal jár együtt, de e tapasztalat felfokozottságánál fogva ugyanazzal a hirtelenséggel ágyaz meg a magánynak, mint amilyen hirtelenséggel az előbbi kép még mint önkéntelenül feltörő élményanyag, a tudat terébe furakodott.

„Odahaza, a padlón ülve úgy tetszett, megkönnyebbülés lesz emberek közt lennem, tíz perccel vagy húsz perccel közelebb a találkozáshoz, s mire odaértem, s az első jelről, a kicsapó füstszagról vagy a forgóajtó csikorgásáról megismertem, hogy mi vár rám, megismertem a tegnapi, tegnapelőtti, a hónapok óta ismétlődő esték testvérét, már legszívesebben visszafordultam volna, újra megkísérelni az egyedüllétet. A gondolat, hogy ki vagyok szolgáltatva az emberek részvevő érdeklődésének, hogy felelnem kell kérdéseikre, s hallgatnom biztatásaikat – mintha meztelenül ülnék közöttük, úgy éreztem magamat –, tűrhetetlen volt. Visszafordultam az ajtónál, s elkezdtem azokat a vég nélküli sétákat a bejárat előtt, ötven lépés előre, ötven lépés hátra, s minduntalan hátrafordulva, nehogy elmulasszalak, ha mögöttem jársz, s ahogy múlt az idő, egyre szűkítettem a kört, s néha szívdobogva az ablakhoz rohantam, amely az asztalunkra nyílt, hogy hátha észrevétlenül megjöttél, s aztán visszatérve még rövidebbre szabtam a fel-alá utat, már csak néhány türelmetlen lépést tettem előre s hátra, míg végül meg nem álltam a bejárat mellett, a fal-

nak támaszkodva, ameddig a lábam bírta. S ha utána hazamentem, újra előlről kezdődött a kínlás az ágygal, a padlóval, a székkal, vagy ha bementem a kávéházba, beszéltem s felelnem kellett, mikor meg sem hallottam úgyszólván, ha hozzám szóltak, s halálos kimerültségemben nem is értettem meg, hogy miről beszélnek. (Így voltam „büszke”, s ezért, szívem, volt az arcom mozdulatlan.)”

A 'Várakozás' mint kulcsszó – a fiatal szerelmes, aki gyöngébb, hiszen ő már itt ül az asztalnál, voltaképp teljes jelenlétével várakozik, miközben emészt magát, eközben igyekszik kitölteni a még-és-már-nem jelenlévő Másikkal az emlékezetét, ezzel a végtelenségig fokozódó eredetiségre (eredeti gondolatokra, összbnyomásokra) téve szert. De a Távollévó még mindig nincsen itt, és garancia sincsen arra, hogy előbb-utóbb megérkezzék (ismeretlen okokból, ismeretlen időtartamig tart távolléte), s mivelhogy késik, a spekulatív találgatások felülke-rekednek. Talán halott? A szorongás hiposztazációja végbemegy. Ahogy a leírás elején befogadta, úgy a végén kívül rekeszti a szubjektum az érzékszervi benyo-másokat. Szorongásommal saját halálomat készítem elő.

A citált szöveghely véleményem szerint hamisítatlan gondolati és formabra-vúr, átmenetileg kiemelve a levélszöveget a munkásmozgalmi partizánakciók kontextusából, már-már félve helyezem vissza eredeti helyére, eredeti szereplő-ihöz kevésbé illő, elsősre hihetetlennek tűnő szólamaiba azt. Noha nyilvánvalóan elhagyhatatlan konfliktusforrás, miszerint a szerelmi szorongást az agitációs tevékenységét mániákus, aszketikus lendülettel folytató férfi partnere iránt mutatott hanyagsága váltja ki. A *Befejezetlen mondat* azért is méltán pályázik a magnum opus címre, hiszen a szerző írástechnikai felkészültségén túl a három-kötetes nagyregényben bebizonyítja, hogyan lehet a narrátor omnipotens tudását a kellő mértékben elosztani a regényfigurák között, mégpedig hogy a szereplők szájába adott nyelvi reflexiók sehol se okozzanak bántó diszkrepanciát. Bár a *Felelet* is megtartja a belső monológformát, de a tudatfolyam dinamikáját, ahol lehet, a közérthetőség oltárán áldozva megtöri, leegyszerűsíti az üzenetet, miközben mégis rendre a korábbi regények eljárás technikájával jár el, amint a szerelmi diskurzusban elmerül. Déry kultúrpolitikailag szigorú felügyelet alatt tartott, négykötetesre tervezett eposza a második kötet megjelenése (1952) után abbama-rad – talán épp a burjánzó, túlzottan a középpontba helyezett szerelemábrázolás olvasók és dogmatikus kritikások felől tanúsított értetlenkedése folytán. De ez már tényleg egy más történet.